

dr hab. Barbara Rodziewicz, prof. US

Wydział Filologiczny

Uniwersytet Szczeciński

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
MGR MARIANNY PLAKUEVEJ-OLEJNICZAK
STRATEGIE PRZEKŁADU JAKO WYPADKOWA INTERAKCJA CZYNNIKÓW
ŚWIADOMEGO WYBORU TŁUMACZA. NA PRZYKŁADZIE POLSKICH
TŁUMACZEŃ WCZESNEJ POEZJI BORYSA PASTERNAKA

Rozprawa mgr Marianny Plakujevej-Olejniczak napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Andrzeja Sitarskiego jest jedną z ciekawszych prac traktujących o przekładzie, jakie w ostatnim czasie wchodzi do obiegu naukowego. Już wstępna lektura pokazuje, że analogicznie do współczesnego przekładoznawstwa, czerpiącego z osiągnięć rozmaitych dyscyplin naukowych, między innymi literaturoznawstwa, filozofii, semiotyki czy lingwistyki tekstu, również to opracowanie sięga do różnorodnych koncepcji badawczych, transponując ich obopólne przenikanie się i związki z translatologią.

Całość, licząca 201 stron, składa się z czterech zasadniczych rozdziałów, które poprzedza obszerny wstęp, a wieńczy zakończenie i bibliografia.

W ogólnym zamyśle Autorki celem pracy są „badania związane z recepcją oraz przekładem wczesnej poezji Borysa Pasternaka w Polsce” (s. 3). Doktorantka uszczegóławia następnie cel dociekań naukowych w obszernym *Wstępie*, formułując szereg pytań badawczych: „1. Jak historia i polityka kształtowały recepcję dzieł Pasternaka w ciągu XX i początkach XXI wieku. 2. Co spowodowało, że pokolenia polskich tłumaczy dokonywały ponownych przekładów. 3. Z jakimi problemami borykali się tłumacze w procesie przekładu, m.in. w kontekście archaicznego języka poetyckiego. 4. Jak zmieniał się świat poetycki przekładu w porównaniu z tekstem oryginału. 5. W jaki sposób tłumacze rozwiązywali

kwestie różnic kulturowych oraz jak przedstawiał się poziom oddalenia językowego tłumaczeń od oryginału” (s. 5).

Do analizy Autorka wybrała 13 wierszy Borysa Pasternaka z lat 1913-1927 przełożonych na język polski przez trzech polskich poetów, Juliana Tuwima, Mieczysława Jastruna i Seweryna Pollaka: *Встав из грохочущего ромба* (1913), *Когда за лиры лабиринт* (1913), *Сон* (1913), *Душа* (1915), *Марбург* (1916), *Из суеверия* (1917), *Маргарита* (1919), *Мефистофель* (1920), *Так начинают* (1921), *В лесу* (1922), *Дождь* (1922), *Памяти демона* (1922), *Бальзак* (1927). Dokonany przez Doktorantkę zarówno wybór okresu twórczości rosyjskiego poety, jak również dobór autorów przekładu należy uznać za w pełni uzasadniony, po pierwsze ze względu na brak refleksji traduktologicznej odnośnie do polskich przekładów wczesnych utworów Borysa Pasternaka, po drugie z uwagi na tłumaczy, wśród których znaleźli najbardziej reprezentatywni twórcy pokoleniowi, oraz na różnorodność uprawianych przez nich poetyk i odmienność stosowanych praktyk translatorskich, o czym zresztą nadmienia Autorka na stronie czwartej rozprawy.

W dalszej części *Wstępu* mgr Marianna Plakueva-Olejniczak krótko streszcza zawartość poszczególnych rozdziałów monografii, by następnie wkroczyć na teoretyczne pole badawcze i zmierzyć się z niełatwym zadaniem uporządkowania podstawowych koncepcji i idei przekładoznawczych. Autorka prezentuje teorie translologiczne, które wydały się jej zasadne dla sformułowania własnych spostrzeżeń. Wybiera zatem te pomysły i hipotezy teoretyczne, które implikują oraz wspierają założenia jej rozprawy. Niemniej wybór jest obszerny – Doktorantka powołuje się w swoim wywodzie na poglądy blisko 30 teoretyków, odnoszące się w większości do zagadnień szeroko pojętego przekładu i przekładu artystycznego. Obok różnych teoretyczno-opisowych ujęć samego procesu translacji Autorka omawia między innymi koncepcje ekwiwalencji, modele przekładu (np. dynamiczny i dyskursywno-komunikatywny), zagadnienie dominanty translatorskiej, teoretyczne przesłanki analizy przekładowej. Pani mgr Plakueva-Olejniczak, jak już wspomniałam, nie pretenduje do całościowego i kompleksowego ujęcia złożonych i wieloaspektowych zagadnień teoretycznych. Wykazuje się ona jednakże niewątpliwie dobrą znajomością literatury przedmiotu oraz dysponuje rozwiniętymi teoretycznymi kompetencjami, które pozwalają na prowadzenie badań na wysokim poziomie merytorycznym. Omawiane przez nią hipotezy i koncepcje nie tworzą wprawdzie wyczerpujących całości, jednakże wyjaśnienia tego faktu upatrywać należy, jak sędzę, nie tyle w niedostatkach merytorycznego przygotowania Autorki, ile w nie w pełni jeszcze usystematyzowanych, częstokroć

niejednoznacznych pojęciach i w braku wypracowanej, relatywnie zunifikowanej metodologii badań wciąż stosunkowo młodej i rozwijającej się dziedziny naukowej, jaką jest teoria tłumaczenia. Pomimo uzasadnionej, jak się wydaje, selektywnej prezentacji stanowisk badawczych widoczna jest dbałość Doktorantki o prezentację teoretycznych założeń w ścisłym powiązaniu i w duchu zamierzonego zamysłu analitycznego, co poświadcza jej dojrzałość naukowo-badawczą. Pani mgr Marianna Plakueva-Olejniczak nie ustrzegła się jednakże w tym aspekcie pewnych niedociągnięć.

Trochę zaskakujący jest dla mnie brak pogłębionego odniesienia się do problemu terminologicznego związanego z tytułowym pojęciem strategii przekładu. Pojęcie to pojawia się *explicite* w refleksji teoretycznej Doktorantki właściwie tylko raz – przy omówieniu monografii Jerzego Brzozowskiego. Wprawdzie status terminologiczny tego pojęcia nie jest do końca sprecyzowany, to jednak strategia, jak również sąsiadujące z nią terminy takie, jak na przykład technika przekładu, metoda czy procedura są stale obecne także w innych pracach traduktologicznych o charakterze teoretycznym, których autorzy podejmują próby systematyzacji wiedzy o strategiach przekładu w aspekcie epistemologicznym i taksonomicznym (por. np. Kwieciński 2001; Piotrowska 2002, 2006; Nerlicki 2003)¹. Niestabilność definicyjna pojęcia nie wyklucza więc, na co wskazuje dość obszerna literatura, bardziej szczegółowego rozważenia bądź co bądź kluczowego dla rozprawy pani mgr Plakuevej –Olejniczak terminu.

Na marginesie referowanego przez Autorkę problemu myślenia strategicznego oraz dokonywanych przez tłumacza nieuchronnych wyborów również zaproponowałabym uzupełnienie. Sądzę, że nie można pominąć w tym zakresie klasycznego artykułu uznanego czeskiego przekładoznawcy Jiří Levý'ego *Przekład jako proces podejmowania decyzji*².

Sprostowania wymaga drobna omyłka merytoryczna we *Wstępie*: na stronie 10 przytoczono klasyfikację funkcji języka Mariny Siemionowej z błędnym terminem określającym funkcję nawiązania kontaktu. Zamiast funkcji fatycznej pojawia się funkcja faktyczna.

¹ P. Kwieciński, *Disturbing Strangeness. Foreignisation and Domestication in Translation Procedures in the Context of Cultural Asymmetry*, Toruń 2001; M. Piotrowska, *A Compensational Model for Strategy and Techniques in Teaching Translation*, Kraków 2002; M. Piotrowska, *Czy znajomość strategii jest w warsztacie każdego tłumacza niezbędna? (O strategii teoretycznie)*, „Przekładaniec” 2006, Nr 17, s. 217-230; K. Nerlicki, *Wiedza deklaratywna i proceduralna w kontekście rozwoju kompetencji translatorycznej*, w: *Teoria i dydaktyka przekładu. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Wydział Filologiczny Wszechnicy Mazurskiej w Olecku. Olecko 28-29.05.2001*, K. Hejwowski (red.), Olecko 2003.

² J. Levý, *Przekład jako proces podejmowania decyzji*, „Pamiętnik Literacki” 1981, z. 1, s. 291-303. (przeł. M. Adamczyk)

Powyższe uwagi nie przesłaniają faktu, iż omawiana część pracy jest ciekawa i wartościowa. Autorka czerpie ze źródeł rozległej literatury naukowej, nie ograniczając się do literatury *stricte* przekładoznawczej, trafnie operuje bogatą terminologią oraz wykazuje się odpowiedzialnością za przystępność i klarowność wywodu.

Gdyby ewentualnie rozprawa miała w przyszłości ukazać się drukiem, to sugerowałabym przemyśleć i, opcjonalnie, nieznacznie zmodyfikować strukturę monografii. W moim odczuciu *Wstęp* jest dość długi, nietypowy, rozbudowany. Może warto by wyłączyć uwagi wprowadzające, a z pozostałej (uzupełnionej) części utworzyć oddzielny rozdział. Pozostawiam do rozważenia.

Rozdział I *Recepcja poezji Borysa Pasternaka w Polsce (1927-2015)*, historycznoliteracki, obszerny, prowadzi stopniowo, w trzech wyraźnie wydzielonych chronologicznie podrozdziałach, do przedstawienia nie tylko recepcji wierszy rosyjskiego poety w Polsce, lecz również do zrozumienia nieustającego fenomenu popularności twórcy w polskiej kulturze. Doktorantka bada problem recepcji w szerokim ujęciu, obejmującym tłumaczenia, rozważania teoretyczne, a także nawiązania literackie, w ujęciu skorelowanym z historią literatury, komparatystyką, hermeneutyką, filozofią i odniesieniami do zmieniającego się na przestrzeni lat społeczno-politycznego tła recepcji. Jej rozważania nie koncentrują się wyłącznie na pytaniach o charakterze ilościowym, lecz noszą znamiona poszerzonych *reception studies*, skupionych na mechanizmach decydujących o tym, które wiersze poety były w analizowanych okresach czytane i tłumaczone. Autorkę zajmuje również zagadnienie stopnia wpływów i wartości inspiracyjnej twórczości poetyckiej Pasternaka. Pani mgr Plakueva-Olejniczak umiejętnie wyzyskuje w tym celu bogaty materiał, głównie sądy i oceny twórczości poety przekazane przez ówczesną krytykę literacką oraz samych tłumaczy. W efekcie Doktorantce udaje się uzyskać wyczerpujące i satysfakcjonujące czytelnika odpowiedzi na postawione przez nią we *Wstępie* pytania badawcze oraz w przekonujący sposób zadośćuczynić wymaganiom stawianym współczesnym badaniom nad recepcją, odchodzącym od formalistycznych metod odczytywania tekstów na rzecz szerokich praktyk interpretacyjnych i przenoszenia utworów literackich do przestrzeni pankulturowej.

Główny trzon rozprawy stanowią trzy kolejne części pracy – rozdział II *Podróż translatorska Juliana Tuwima przez labirynty wczesnej poezji Borysa Pasternaka*, rozdział III *Wczesna poezja Borysa Pasternaka w przekładach Mieczysława Jastruna* oraz rozdział IV

Poezja Borysa Pasternaka w tłumaczeniach Seweryna Pollaka – poświęcone interpretacji traduktologicznej tłumaczeń wczesnych wierszy Borysa Pasternaka przez wymienionych w tytułach rozdziałów poetów.

Przeprowadzona przez Doktorantkę we wszystkich wymienionych rozdziałach analiza to obszerne studia przypadku, charakteryzujące się dokładnością i wnikliwością oraz imponujące umiejętnością stosowania i syntetyzowania zróżnicowanych narzędzi badawczych (zgodnie ze współcześnie wysuwanymi postulatami hybrydyzacji badań przekładoznawczych). Autorka jest znakomitym przewodnikiem po skomplikowanym świecie poetyckich form i niuansów znaczeniowych. Nie są to miejscami łatwe w odbiorze pasaż ze względu na szczegółowe rozwarstwianie analizowanych tekstów zwłaszcza w aspekcie wersyfikacji, typów metrum, asonansów, aliteracji, rytmu czy rozłożenia akcentów. Mgr Plakueva-Olejniczak nie ogranicza się jednak do analizy ukształtowania formalnego tekstu poetyckiego i, co za tym idzie, stosowanych przez poetów w tym względzie procedur translatorskich. Doktorantka rozpatruje wybory tłumaczy implikowane świadomością rozbieżności strukturalnych między językiem wyjściowym i docelowym utworu, takie, jak choćby opuszczenia, dodania lub substytucje, komentując działania translatorskie w obszarze struktury słowa czy kompozycji składniowej. Przedmiotem dogłębnej analizy są również rozbieżności semantyczne i stylistyczne. Autorka wprowadza nadto istotne elementy biografii poetyckich i translatorskich tłumaczy oraz nie unika szerszej refleksji, cytując ich uwagi sytuujące się w teoretycznych rozważaniach przekładoznawczych. Jednocześnie, podążając instynktownie za myślą Johanna Wolfganga Goethego – „Kto poetę chce zrozumieć, musi pójść w kraj poety”, przybliża okoliczności powstania oryginalnych utworów, czas, miejsce, źródła, wzory, inspiracje oraz kontekst biograficzny. W rezultacie otrzymujemy wywód wyróżniający się dyscypliną intelektualną, rzetelnością, precyzją i konsekwencją. Kolejne partie rozważań analitycznych wieńczą refleksyjne, przekonujące podsumowania ugruntowujące moje przekonanie o dojrzałości badawczej Doktorantki. Każde studium przypadku otwiera dwutekst. Czytelnik, otrzymując obie wersje analizowanego utworu – oryginalną rosyjską i przetłumaczoną polską, ma zatem za każdym razem możliwość konfrontacji translatorskiego *status quo* z analityczną argumentacją Autorki, co w wysokim stopniu pozytywnie wpływa na wiarygodność badawczą dysertacji.

Rozczarowuje nieco zakończenie rozprawy. Autorka podsumowuje całość swoich rozważań nader zwięźle, nie zarysowując przy tym potencjalnych perspektyw i kierunków prowadzenia dalszych badań.

Bogata bibliografia, zawierająca teksty źródłowe, ponad 150 opracowań krytycznych i historycznoliterackich oraz słowniki, poświadcza erudycyjne przygotowanie Doktorantki do badań w zakresie podjętej przez nią problematyki.

Przechodząc do konkluzji, stwierdzam z pełnym przekonaniem, iż przedłożona do oceny rozprawa doktorska mgr Marianny Plakuevej-Olejniczak to nie tylko bardzo dobra, samodzielna, oryginalna praca naukowa, lecz przede wszystkim interesujący i wartościowy wkład do studiów traduktologicznych. Spełnia ona wymogi stawiane tego rodzaju pracom i bezsprzecznie może stanowić przedmiot dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Barbara Uosinowa

Szczecin, 5.01.2019 r.